

УДК 050(091)(477)"1925/..39":613.884:37.03

**ПРОБЛЕМА СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ НА СТОРІНКАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ЧАСОПISУ
«УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА» (1925-1939 рр.)**

Зубрицький Ігор Ярославович
м.Дрогобич

У статті на основі окремих сюжетів із публікацій, вміщених на сторінках галицького педагогічного часопису «Українська школа», розглядаються погляди авторів на проблему статевого виховання та статевої освіти дітей та молоді. Особлива увага зосереджена на змісті, формах організації та проведення, методах, прийомах та засобах статевого виховання школярів в українських навчальних закладах Галичини 20-30 х. рр. ХХ століття. Визначено цінні складові історичного досвіду, зокрема щодо організації профілактичної діяльності педагогічних працівників в контексті статевого виховання.

Ключові слова: «Українська школа», «статеве виховання», «статеве питання», «полове виховання», «полове питання», «полові проблеми», «антиалкогольне виховання».

Актуальність теми дослідження. Одним із важливих напрямів сучасних історико-педагогічних досліджень є розвідки, пов'язані з вивченням вітчизняного педагогічного досвіду, спадщини видатних учених та науковців минулого, що забезпечує дотримання принципів єдності, системності та наступності у розвитку педагогічної науки. Важливим джерелом вивчення такого досвіду є педагогічна періодика Східної Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ століття, яка дає чітке уявлення про стан педагогічної науки, народної освіти і про основні проблеми, які хвилювали українську педагогічну громадськість на цьому історичному етапі.

Серед таких важливих та актуальних соціально-педагогічних проблем, що неодноразово піднімалися на сторінках україномовних галицьких педагогічних періодичних видань є питання статевого виховання підростаючого покоління. Цій тематичі було відведено місце й на сторінках педагогічного часопису «Українська школа», що виходив у Львові з 1925 до 1939 року завдяки зусиллям товариства «Учительська громада» [5, с.3404]. Аналіз цих тематичних публікацій засвідчує, що уже в той час було нагромаджено значний досвід та арсенал форм і методів статевого виховання учнівської молоді, і їх вкрай важливо досліджувати та актуалізувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх двох десятиліть значно активізувалися науково-педагогічні дослідження питання статевого виховання в історичному аспекті. Аналіз наукової літератури дозволяє зазначити, що цю проблему вивчають такі вчені, як: О.Василенко, Т.Кравченко, О.Петренко, Г.Хархан та ін. Окремо слід виділити дисертаційне дослідження Т.Кравченко «Статеве виховання школярів у вітчизняній педагогічній теорії та практиці 20-30 років ХХ століття». Од-

нак слід зауважити, що кількість наукових праць, присвячених дослідженню проблеми статевого виховання учнівської молоді на сторінках українських педагогічних періодичних часописів є дуже обмеженою.

З огляду на це, **метою** нашої статті є здійснення аналізу публікацій вміщених у педагогічному часописі «Українська школа», що розглядають зміст, форми, методи, прийоми та засоби статевого виховання дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 20-х років ХХ ст. на сторінках українських періодичних видань, що виходили в Галичині, досить активно, і в різних контекстах, обговорюється проблема необхідності організованого проведення статевого виховання дітей та шкільної молоді. Актуальні питання зазначеної проблематики знайшли своє відображення і на сторінках педагогічного часопису «Українська школа» (1925-1939). Аналізуючи зміст публікацій вміщених у цьому журналі, які прямо чи опосередковано порушували питання статевого виховання, варто зауважити, що тогочасні дослідники і, не лише у Галичині, використовували різні терміни на означення цієї проблеми, часто навіть у рамках однієї статті [7, с.176]. Зокрема, поряд із терміном «сексуальне виховання» вживали терміни «сексуальне питання», «полове питання», «полове виховання». У контексті нашого дослідження ці терміни використовуються у тотожному значенні до словосполучення «статеве виховання».

За 1925 рік у черговому номері «Української школи» знаходимо статтю відомого науковця та педагога, доктора філософії, професора Львівського університету Володимира Бригідера (1889 – 1952) [3, с.175] – «Деякі завваги про сексуальне питання в школі». У ній автор, спираючись на досвід провідних європейських педагогів, висловлює своє бачення організації та здійснення статевого виховання учнів в українських школах.

В першу чергу В. Бригідер, звертає увагу читачів на повну неприпустимість ігнорування «сексуального питання» у вихованні підростаючого покоління в межах школи. Школа, на його думку, «...повинна зайнятися половим питанням для добра вихованців і як що вже не більше, то принаймі освідомити їх та повчити задалегідь про справи з ним звязані» [Бригідер, 35]. У своїй статті він гостро критикує погляди тих педагогів, які вважали, що «полові проблеми» не потрібно піднімати в школі, оскільки учні розпочинають статеве життя в більш зрілому віці, уже після закінчення навчального закладу та радили вирішувати «полові питання» виключно у родинному колі. Висловлюючи повагу до інституту сімейного виховання, В. Бригідер, вважає, що «сьогоднішній дім, за малими виїмками, не доріє до цього

завдання. Він не тільки не знає, як за цю справу взятися, але здебільшого не має в нього навіть доброї волі й охоти нею зацікавитися» [2, с.35].

На його глибоке переконання школа, в першу чергу, якраз і має стати тією соціальною інституцією, тим «чинником, що разом з іншими муситиме з початку також працювати над вихованням самої сім'ї» з метою підвищення її виховного потенціалу у питаннях статевого виховання. Сім'я і школа, на думку В. Бригідера, «можуть багато доброго зробити, наколи при добрій волі співділати муть разом і підмогати один одного» та в майбутньому стануть осередками «раціонального статевого виховання молоді й таким робом по можності протиділати цій струї зла, яке несе само життя в сучасних формах суспільного ладу» [2, с.37].

Аргументуючи доцільність активної роботи української школи у цьому напрямку, автор посилається на багаторічні дослідження польських науковців Лазовського, Ковальського й Сівіцького, які вказують, що 58% хлопців отримали інформацію про «тайну полового життя» вже у віці 9-12 років, «при чому ні одному з них не розкрито її батьками чи виховниками», а понад 80% студентів Варшавського університету розпочали статеве життя ще у шкільні часи і, 24-26% з їх числа, вже перенесли венеричні хвороби у цей же період. Допускаючи думку, що ця сумна статистика не зовсім відповідає реаліям українських шкіл, В.Бригідер все ж, закликає вчителів не ігнорувати цієї проблеми та активно займатися статевою просвітою.

Усвідомлюючи необхідність у залученні вчителів до просвітницької діяльності в контексті статевого виховання, автор вказує на об'єктивні чинники, що утруднюють її здійснення. Одним із них є, на його думку, відсутність фахової україномовної літератури з цієї проблематики. «Здається, що на західній області українських земель крім книжечки Др. Мих. Коса; «Про полові справи» (II вид, 1908), де автор ставиться до теми з лікарського, а не педагогічного становища, в нас нічого більше не надруковано» [2, с.39]. Та й загалом, аналізуючи доступні польські та німецькі публікації, які висвітлювали проблеми статевого виховання школярів, В.Бригідер доходить висновку, що наукової літератури з цього питання катастрофічно замало і закликає українську педагогічну спільноту «цю пекучу недостачу як найкоріше заповнити».

Поряд із тим, В.Бригідер чітко наголошує, що статеве виховання не може зводитися лише до статевої просвіти. «Вплив умілого [полового] освідомлення, значить такого, що не тільки заспокоює жадобу знання, але дає його з ніжністю, теплом і любов'ю, не кінчається в сфері інтелекту, але сягає в ділянку почувань і волі, то всеж таки – думаю – остає він мінімальний, коли з ним разом не плекається етичних почувань, непохитного характеру й фізичного здоров'я» [2, с.39]. Проблема статевого виховання дітей та молоді, на його глибоке переконання, в першу чергу є прерогативою школи, бо тільки вона, на відміну від тогочасної сім'ї, яка, ще не була готова до виконання такої місії, зможе комплексно вирішувати такі завдання.

Першочерговим завданням школи у питаннях статевого виховання, на думку В.Бригідера, є профілактична діяльність («профілактична акція»). «Енергійна, профілактична акція школи ... рішучою, але доцільною боротьбою запобіжить не одному половому промахові... Коли говорю про боротьбу школи, покладаю найменше надії на успіх кар, а більше на етичні, абстинентські кружки самої молоді, на похвальні виклади й відчити з відповідними проєкційними образами» [2, с.41].

Профілактичну діяльність школи В. Бригідер розглядає у двох напрямках: 1) «плекання в ділянці етичного виховання сильної волі й характеру» та 2) «фізичне виховання молоді».

У його розумінні профілактична діяльність школи може бути продуктивною лише тоді, коли статеве виховання випереджується вихованням сильної волі у школярів

у контексті їх загального етичного виховання. «В міру як наближується полова зрілість тисячу разів важніша готовність волі за підготовку ума. Найбагатше гігієнічне знання й свідомість полових небезпек нічого не допоможе, коли людина в ході спокуси не має сили поступити згідно з приказом свого знання. Тому збереження молоді перед половою небезпеккою являється більше питанням сили, ніж питанням знання. Полова педагогіка мусить бути перш за все педагогікою волі» [2, с.40].

Другим напрямком, у якому, на думку В.Бригідера, повинна розвиватися профілактична діяльність школи в питанні статевого виховання є фізичне виховання молоді. «Бездіяльність і фізична дегенерація, – це найкращий ґрунт для всяких сексуальних збочень. Навпаки: фізична праця й гарт це найпригідніші умови сексуального здоров'я» [2, с.41]. Він досить гостро критикує тогочасну українську школу за надмірне перевантаження її «духовою» культурою, через що учні перебувають, за його висловом у «абстракції» та закликає переглянути навчальні плани таким чином, щоб заняття фізичною культурою та спортом, а особливо фізичною працею стали для школярів невід'ємною та вагомою складовою навчально-виховного процесу. «...Коли школа стане мініатюрою трудової суспільності, зв'язаною з життям, створеною для життя й праці, тоді проблема фізичного виховання найде гідну себе розв'язку, а сексуальне питання найвідповідніший ґрунт для раціонального поставлення» [2, с.41].

Характеризуючи «безпосередню акцію школи на полі сексуального виховання» В. Бригідер вважав, що статеве виховання не може проходити відірвано від загальної навчально-виховної роботи, воно повинно пронизувати усі рівні педагогічного процесу. Однак, для стійкого засвоєння знань статевої сфери, він у першу чергу пропонує планові заняття з вивчення таких дисциплін, як природа, гігієна та релігія. «Кожний член учительського колективу може вести освідомлюючу акцію в найтіснішому поєднанні з лекційним матеріалом, коли тільки найде в йому відповідну до цього нагоду, в спосіб, приписаний дидактикою його предмету. Нема предмету, що не давав би наректи полового освідомлювання безпосередньо, чи посередньо, коли є добра воля, педагогічний хист і такт у роботі. Все ж таки думаю, що наука природи, гігієни й релігії у сьогоднішній школі стоїть найближче з усіх предметів до справи полового освідомлювання. З цього виходить, що при співділанні цілого вчительського збору стає полове освідомлювання функцією перш за все вчителя природи, шкільного лікаря й священика» [2, с.42].

Вчитель природи, на думку В.Бригідера, «з натури свого предмету» може організувати, враховуючи вікові особливості школярів, колективне інформування дітей про особливості та механізми статевого життя, озброїти їх загальними знаннями щодо норм взаємин з представниками протилежної статі та правильного ставлення до питань статі.

Шкільний лікар, «на ґрунті, підготованим учителем природи», повинен проводити консультації та підготовку старших школярів та їхніх батьків у галузі медико-гігієнічних питань статевого виховання. «Коли натураліст практично розгляне справу зі становища біології, отже в найширших межах то завдання лікаря є звести її до вушци і роздвлятися полове життя в приміненні до людини, зі становища медицини. Одначе в ступні без порівняння більшому має шкільний лікар нагоду освідомлювати й навчати індивідуально, а саме при обов'язковому огляданні учнів. Тоді може ввійти в інтимне життя вихованця. Лікар повинен очевидно навести дуже тісний контакт із батьками й обмінюватися з ними поміченнями, важливими для полового життя дитини» [2, с.44].

Насамкінець, характеризуючи фахівців, які в першу чергу повинні були б займатися статевою просвітою мо-

лоді в школі, В. Бригідер висловлює щирий жаль, що священики практично не долучаються до такої роботи, а що гірше, взагалі упереджено ставляться до ідеї статевого виховання в системі шкільної освіти. Хоча, пише він, «ніяка релігійна догма не стоїть на перешкоді прихильному відношенню останнього до освідомлювальної акції», і навіпаки «найшовби він [клер] тут без сумніву не тільки нагоду до колективного освідомлення в зв'язку з навчальним матеріалом свого предмету, але при більшому ступні до індивідуального наприклад при сповіді розуміється коли в обидвох, а перш за все в останньому випадку не обмежиться тільки до осудження евентуального промаху вихованця, як погіршу проти Божих законів кваліфікували б винуватця на пекельну кару, але схотіли навчити, пояснити й зясувати без шкідливого прибільшення погубні його наслідки для фізичного, духового й морального розвитку учня так із погляду індивідуального, соціального» [2, с.44].

В. Бригідер у своїй статті підняв ще одну важливу проблему, яка, на його думку є стрижневою у визначенні змісту статевого виховання школярів – спільне навчання хлопців і дівчат. Мішану або коедукційну школу, він вважає, позитивним фактором статевого виховання, який знімає штучне відчуження і сексуальну напругу між статями. «Коедукційна школа творить осередок, у якому постійне співжиття й взаємний вплив обох полів стають цими засобами, що надають половому вихованню бажаний напрямок». Однак, як сам В. Бригідер зазначає, його роздуми на цю тему носять виключно теоретичний характер, оскільки тогочасні українські школи майже не мали досвіду спільного навчання дітей обох статей. А в тих закладах, які в силу вимушених обставин, проводили навчання та виховання дітей разом «принцип коедукції не є ... проведений у всій повноті, послідовно, з найранших літ, а прихалцем, спорадично, не з ідеї, навіть не як намірений, обдуманий експеримент, а просто як вислід хвилевої місцевої потреби». Ці українські школи В. Бригідер характеризував не як коедукційні, а як «декораційні, де на подавляючі більшість хлопців невеличка скількість представниць кращого полу».

Акцентуючи увагу на важливості організації спільного навчання та виховання дітей обох статей в українських школах для повноцінного становлення та функціонування системи статевого виховання підліткового покоління, В. Бригідер посилається на багаторічний досвід діяльності таких мішаних (коедукційних) шкіл в інших країнах та погляди провідних європейських дослідників цієї проблеми Блюха, Пальмгрена, Менчковську Фореля, та ін.

У підсумку статті, закликаючи своїх колег активно підтримати запровадження такої прогресивної шкільної моделі в українській навчально-виховній простір, В. Бригідер наводить цитату засновника першої в Європі коедукційної середньої школи «Palmgrensk y Samskonal» (1876 р.) шведа Е. Пальмгрена, який зокрема пише: «Є це сумна правда, що існує на світі зло й гріх. Не могу одначе зрозуміти, чому зло мало б вибухнути з більшою силою, коли влаштуємо виховання наших дітей по зразкам домашнього огнища, створеного Богом і природою. Ніхто не заперечить, що дім і родина, – це найприродніше й найліпше виховне заведення для дитини. Всі школи, отже й Самсколян, тому тільки завдячують своє існування що родина не може наділити молоді усіми відомостями, потрібними до її пізнього життя» [2, с.47].

Аналіз сторінок «Української школи» свідчить про те, що у тематичних публікаціях було приділено значну увагу не лише обґрунтуванню необхідності проведення цілеспрямованого та систематичного статевого виховання шкільної молоді, а й розробки такої системи запобіжної педагогічної діяльності, яка б змогла протистояти негативним явищам, передусім алкоголізму, які мали згубний вплив на статево виховання підліткового покоління.

У січневому номері «Української школи» за 1929 р. вміщено статтю німецького професора Георга Клятта, вільний

переклад якої здійснив Юліан Каменецький (1892 – 1973), український педагог і громадський діяч, відомий передусім як один з організаторів протиалкогольного та протинікотинного руху в Галичині [4, с.927].

Г. Клятт ставить питання про шкідливий вплив алкогольних напоїв на статево виховання підліткового покоління. «Алькогольні напитки є найбільшим ворогом для нас, батьків і вчителів, бо перепиняють нам забезпечити молоді спокій і здоровий половий розвій». Він стверджує, що статево виховання молоді нерозривно пов'язане з антиалкогольним вихованням, але в процесі здійснення антиалкогольної кампанії закликає фахівців в першу чергу апелювати не до підліткового покоління, а до їхніх батьків та родичів.

Усвідомлюючи який великий педагогічний вплив має сім'я на виховання дітей, Г. Клятт закликає батьків об'єктивно проаналізувати ризики, до яких часто призводить їхня безвідповідальна позиція в питаннях антиалкогольного та статевого виховання. «Ми далеко ще стоїмо від загального, строгого протиалкогольного виховання молоді. Правда, є між нами багато таких родичів, які розуміють вагу справи і не дають дітям ніяких алкогольних напитоків, але серед переважаючої більшості є поширений погляд, що принагідне пиття на свята, весілля чи в іншій родинній святі цілком не шкодить. Звичайно кажуть, що це не велике лихо і що «einmal ist keinmal?» – Однак коли ці принагідні виїмки розбурхають принагідно полу пристрасть дитини й вона звихнеться та піде на манівці чи й тоді також зможуть сказати несовісні родичі, що «einmal ist keinmal?» [6, с.65].

Звертаючись до батьків та вчителів, Г. Клятт акцентує увагу на важливості їхньої активної позиції стосовно цілковитої заборони вживання алкогольних напоїв до досягнення дітьми повноліття. На його думку, повна абстиненція серед неповнолітніх усуне величезну кількість проблем, у тому числі статевої, виникнення яких проковується якраз уживанням спиртних напоїв у ранньому віці. «Алькогольні напої розбуджують не тільки полові пристрасти але нищать також дуже критичний змісл, нищать всі морально-етичні перепони, які виплекав дім, школа і самовиховання та дозволяють гуляти розгнуданим диким інстинктам» вважає він [6, с.66].

Насамкінець, нагадуючи вчителям про їхню високу місію виховання здорового підліткового покоління, Г. Клятт наголошує, що вони «для добра молоді повинні здобутися на самопожертву», якщо «хочуть мати колись кращі, ліпші покоління, чим маємо тепер» [6, с. 67].

На «високій місії» виховника-вчителя стосовно статевого виховання дітей та молоді наголошує і відомий психолог із Галичини, професор Варшавського університету Степан Балей (1885 – 1952) [3, с. 85] У своїй статті «Рефлексії на тему етичного виховання», вміщеній у черговому номері часопису за 1933 рік, він зазначає, що для виконання завдань морального та статевого виховання у школі, вчителі та психологи повинні тонко володіти педагогічним тактом, мати великий життєвий досвід, а також користуватися «глибокою довірою» в учнівської молоді. Прекрасно розуміючи психологію молоді людини С.Балей дає свої рекомендації педагогічним працівникам як правильно налагодити довірливі стосунки із учнями для обговорення тем, які, як правило, вони не можуть підняти у розмові із старшими, бо «лякаються насмішки чи здивування ... і воліють мовчати навіть тоді, як їм бажалосьби пізнати погляд на ті речі зрілих, компетентних осіб» [1, с. 84]. Така упереджена позиція молодих людей стосовно обговорення із дорослими статевої питань, на його думку, в більшості підтверджується не вдалим досвідом попереднього спілкування із старшими, які не змогли або просто не зуміли об'єктивно оцінити усю «трагічну велич молодечої проблеми». Для подолання такої «дразливої осторожності» учнів С. Балей радить вчителям та психологам якнайщиріше перейматися проблемами

молодого покоління та навчитися «збагнути їх цікавість». «Треба обласкавити молодого чоловіка, треба, щоб набрав він переконання, що його гадка, пориви та сумніви не є для старшого дивоглядні, що цей старший не тільки поводить так, неначе б усе те мало для його якусь вагу, але дійсно сердечно й почутливо заінтересований у клопотах молодечої душі, і тоді аж розгорнеться перед старшим картина цієї душі» [1, с.85].

Висновки. Результати здійсненого наукового пошуку дозволили зробити висновок про те, що проблема стате-

вого виховання дітей і молоді розглядалася на сторінках часопису «Української школи» передовими педагогами та психологами Галичини міжвоєнного періоду ХХ ст. як багатогаспектна соціальна та психолого-педагогічна проблема. Аналіз тематичних статей свідчить про те, що автори значну увагу приділяли не лише обґрунтуванню необхідності проведення цілеспрямованого та систематичного статевого виховання молоді, а й визначенню принципів його організації та реалізації, різноманітних засобів, методів та прийомів.

Література та джерела

1. Балеї С. Рефлексії на тему етичного виховання / С.Балеї // Українська школа. Педагогічний журнал. Часопис т-ва «Учительська громада» у Львові. – 1933. – Р. XVIII. – Ч.6-7. – С.82-87
2. Бригідер В. Декілька завгав про сексуальне питання в школі / В.Бригідер // Українська школа. Видання товариства «Учительська громада» у Львові. – 1925. – Р. I. (X.). Т. I. (XXXIV.). – Зш. 10 – 12. (52 – 54) N. – С.33-48
3. Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. (Репринтне відтворення видання 1955 – 1984 років). – Т.1. – К.: «Глобус», 1993. – 400 с.
4. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевидання в Україні. (Репринтне відтворення видання 1955 – 1984 років). – Т.3. – Л.: Наукове товариство імені Т.Шевченка, 1994. – 1200 с.
5. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевидання в Україні (Репринтне відтворення видання 1955 – 1984 років). – Т.9. – Л.: Наукове товариство імені Т.Шевченка, 2000. – 3600 с.
6. Клятт Г. Полове виховання молоді а алкоголь / Г.Клятт // Українська школа. Часопис товариства «Учительська громада» у Львові. – 1929. – Р. XIV. – Ч.1-4. – С.64-67
7. Кравченко Т.В. «Статеве питання» на сторінках вітчизняних періодичних видань 20-х років ХХ століття / Т.В.Кравченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. – К.: Міленіум, 2006. – Вип.17. – С.176-181

В статъе на основе отдельных сюжетов из публикаций, помещенных на страницах галицкого педагогического журнала «Украинская школа», рассматриваются взгляды авторов на проблемы полового воспитания и полового просвещения детей и молодежи. Особое внимание сосредоточено на содержании, формах организации и проведения, методах, приемах и средствах полового воспитания учащейся молодежи в украинских учебных заведениях Галичины 20-30 х. гг. XX века.

Ключевые слова: «Украинская школа», «половое воспитание», «половой вопрос», «половые проблемы», «антиалкогольное воспитание».

The issue of sex education for children and young people occupies a notable place among important and actual historical and pedagogical problems as sex relations play a considerable part in the life of an individual. The Educational Press of Eastern Galicia of the first third of the twentieth century is an interesting and valuable resource for research and comprehensive analysis of the theoretical and practical experience of the Galician teachers regarding the organization of sex education in Ukrainian schools. On the basis of the individual themes of publications available on the pages of Galician pedagogical magazine "Ukrainian school", we survey the views of the authors concerning the problem of sex education for children and youth. Special attention is focused on the content, forms of organization and realization, methods, ways and means of students' sex education in Ukrainian schools of Galicia in 20-30 years. XX century. The author of the article determined valuable components of historical experience, including the practice of preventive educational workers in the context of sex education.

Key words: "Ukrainian school", "sex education", "sexual question", "sexual education", "sexual issues", "sexual problems", "anti-alcohol education".